

Abraham Accords and Their Impact on the Political Economy of the Persian Gulf Region

Milad Lotfi ¹✉, Alireza Koohkan ²

1. Corresponding Author, PhD. Student, International Relations, Faculty of Law and Political Sciences, Allameh Tabatabai University, Tehran, Iran. E-mail: s.m.lotfi1997@gmail.com
2. Associate Professor of International Relations, Faculty of Law and Political Sciences, Allameh Tabatabai University, Tehran, Iran. E-mail: koohkan@atu.ac.ir

Article Info

Article type:

Research Article

Article history:**Received:** 06 Feb 2023**Received in revised form:**

07 Sep 2023

Accepted: 20 Nov 2023**Published online:** 18 Sep 2024**Keywords:**Abraham Accords,
Persian Gulf,
corridors,
commercial security,
economic cooperation.

ABSTRACT

The Abraham Accords represent one of the most significant agreements between Arab countries and Israel in the last half-century. This agreement facilitated the normalization of relations between Israel and the two Arab states of the United Arab Emirates and Bahrain in the Persian Gulf. Evidence indicates that the participants in this agreement had multiple economic and commercial interests in establishing communication with each other. The United Arab Emirates and Israel are considered the primary pioneers of this agreement among the influential players in the political economy of the Middle East. Their extensive communication through this agreement could lay the groundwork for numerous economic and commercial developments in the region. This article aims to investigate the Abraham Accords and its potential economic consequences in the Persian Gulf. Specifically, the current research seeks to answer the question of how the Abraham Accords have influenced the political economy of the Persian Gulf. The authors employ a descriptive-analytical method and analyze economic trends in the region to formulate the hypothesis that the Abraham Accords, by creating conditions conducive to political and economic developments in the Persian Gulf, serve as a foundation for several regional and extra-regional economic initiatives. These initiatives include the establishment of an economic cooperation network, trade between the Arabian Peninsula and the Eastern Mediterranean sub-region, the enhancement of commercial security along the southern axis of the Persian Gulf, and the creation of a chain of economic corridors extending from the eastern Persian Gulf to Eastern Europe.

Cite this article: Lotfi, M., & Koohkan, A. (2024). Abraham Accords and Their Impact on the Political Economy of the Persian Gulf Region. *International Political Economy Studies*, 7 (1), 89-109. <http://doi.org/10.22126/ipes.2023.8734.1543> (in Persian).

© The Author(s).

DOI: <https://doi.org/10.22126/ipes.2023.8734.1543>

Publisher: Razi University

1. Introduction

The dynamics of Israeli-Arab relations have long been a focal point for scholars of Middle Eastern studies. Israel's recognition by the United Nations in 1948 marked a significant milestone, intensifying scrutiny of these interrelationships. Central to this dynamic is the Palestinian issue and the subsequent emergence of Arab uprisings post-World War I, which complicated the interactions of Arab countries with nascent regimes in the Middle East, including the Zionist establishment. A notable paradigm shift in Arab-Israeli relations is epitomized by the Abraham Accords, a joint declaration by Israel, the United Arab Emirates, and Bahrain. This landmark agreement, formalized on August 13, 2020, signifies a pivotal moment in Middle Eastern studies. The Abraham Accords facilitated the commencement of formal dialogues and laid the foundation for formalizing and expanding security, economic, political, and commercial ties among the signatory states. Notably, Israel and the United Arab Emirates are prominent economic players in the region. Given Israel's prowess in technology, agriculture, and industry, and the UAE's strategic positioning in the Persian Gulf and Arabian Sea, this burgeoning relationship promises to induce significant shifts in the regional political economy, necessitating a thorough analysis of the agreement's impact on the Gulf's economic landscape.

2. Theoretical framework

This study adopts the theory of complex interdependence, informed by the foundational work of Robert Keohane and Joseph Nye, seminal figures in the field. They introduced "interdependence" in the 1970s as a critique of political realism, proposing a paradigm that examines state interactions and cooperation in a redefined global order. Their theory underscores the complexity of international relations, spotlighting the intricate interdependencies that drive international transformations.

3. Methodology

This research embraces a qualitative approach, specifically employing trend analysis to identify prevailing patterns within a strategic framework. Trend analysis, a prevalent method in strategic studies, probes into a particular trend to elucidate its characteristics, contributing factors, progression rate, and consequential impacts.

4. Results & discussion

The research findings indicate that the Abraham Accords have been instrumental in instigating political and economic shifts in the Persian Gulf, precipitating various regional and extra-regional economic developments. These include the emergence of a network for economic and trade cooperation bridging the Arabian Peninsula and the Eastern Mediterranean sub-region, the formation of a commerce-centered security framework in the southern Persian Gulf, and the creation of transport corridors extending from the eastern Persian Gulf to Eastern Europe. The alteration of the Persian Gulf's politico-economic landscape emerges as the most consequential regional impact of the accords. Within this context, the UAE's extensive collaboration with Israel stands out as a pivotal development in the Persian Gulf sub-region. The Israel-UAE alliance spans a broad spectrum of security, economic, and political domains. In contrast, Bahrain's engagement with Israel remains predominantly confined to limited security cooperation, delineating the UAE as the most influential Gulf entity in the framework of the agreement.

5. Conclusions

The Abraham Accords have fostered an expansion in Israel-UAE collaborations within the Persian Gulf, projecting an upward trajectory in the scope and magnitude of their

partnership. The burgeoning relationship between Israel and the UAE, pivotal in both the Persian Gulf and Eastern Mediterranean sub-regions, portends the potential for economic interdependence between these areas. The UAE could emerge as Israel's conduit to the Arabian Peninsula and East Asia, helping Israel navigate geopolitical challenges. Similarly, Israel might become the UAE's gateway to the Eastern Mediterranean, facilitating connections to Europe and the West. Furthermore, the commercial and economic ties between these nations, extending through other countries, could foster economic synergies across Gulf and Eastern Mediterranean nations. Israel, leveraging links with nations like Jordan and the UAE, could establish connections with countries including Saudi Arabia. Concurrently, the UAE, acting as a mediator in the Persian Gulf, could enhance economic ties and dependencies between Israel and other Gulf states. This evolving network of mutual connections and interdependencies among Israel and Gulf countries could ease commercial and economic relations in the Persian Gulf, positioning it as a strategic bridge between East Asia, Europe, and adjacent regions.

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی

توافق ابراهیم و تأثیر آن بر اقتصاد سیاسی منطقه خلیج فارس

میلاذ لطفی^۱ | علیرضا کوهکن^۲

۱. نویسنده مسئول، دانشجوی دکتری روابط بین الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران. رایانامه: s.m.lotfi1997@gmail.com

۲. دانشیار روابط بین الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران. رایانامه: koohkan@atu.ac.ir

اطلاعات مقاله

چکیده

نوع مقاله: پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۱/۱۷

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۶/۱۶

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۸/۹

تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۶/۲۸

کلیدواژه‌ها:

توافق ابراهیم، محیط اقتصادی خلیج فارس، کریدورهای اقتصادی، امنیت‌سازی تجاری، همکاری اقتصادی.

توافق ابراهیم یکی از مهم‌ترین توافقات مهم میان کشورهای عربی و اسرائیل در نیم‌قرن اخیر بوده است. این توافق منجر به عادی‌سازی روابط میان اسرائیل و دو کشور عربی امارات متحده عربی و بحرین در خلیج فارس شد. شواهد نشان می‌دهد که مشارکت‌کنندگان در این توافق برای برقراری ارتباط با یکدیگر دغدغه‌های اقتصادی و تجاری متعددی داشته‌اند. امارات متحده عربی و اسرائیل به‌عنوان مهم‌ترین پیشگامان این توافق در زمره بازیگران قوی در زمینه اقتصاد سیاسی خاورمیانه محسوب می‌شوند. ضمن اینکه موقعیت ژئوپلیتیک آن‌ها به‌عنوان دروازه‌های اقتصادی خاورمیانه در شرق و غرب این منطقه بر اهمیت توافق عادی‌سازی روابط میان آن‌ها افزوده است. به همین منظور، ارتباط گسترده آن‌ها به‌واسطه توافق ابراهیم می‌تواند زمینه تحولات اقتصادی-تجاری متعددی را در خاورمیانه فراهم آورد و از این منظر، در خلیج فارس بستر تحولات اقتصادی عمیقی شکل خواهد گرفت. از این رو، در نوشتار حاضر در پی بررسی این توافق و پیامدهای احتمالی اقتصادی آن در خلیج فارس خواهیم بود. به همین منظور، در پژوهش حاضر در پی پاسخ به این پرسش هستیم که توافق ابراهیم چگونه بر اقتصاد سیاسی خلیج فارس تأثیر خواهد گذاشت؟ نگارندگان پژوهش حاضر با استفاده از روش تحلیل روند مبتنی بر رویکرد تبیینی-تحلیلی و ناظر بر تحلیل روندهای اقتصادی منطقه خلیج فارس به این یافته‌ها دست پیدا کرده‌اند که «توافق ابراهیم با تمهید شرایط تحولات سیاسی و اقتصادی در خلیج فارس، زمینه تحولات اقتصادی منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای متعددی از قبیل شکل‌گیری شبکه همکاری اقتصادی-تجاری میان شبه‌جزیره عربستان و زیرمنطقه شرق مدیترانه، امنیت‌سازی تجاری محور جنوبی خلیج فارس و شکل‌گیری زنجیره کریدورهای اقتصادی از شرق خلیج فارس تا شرق اروپا را فراهم خواهد کرد» در نتیجه، تغییر محیط اقتصاد سیاسی خلیج فارس مهم‌ترین پیامد توافق ابراهیم در منطقه خواهد بود.

استناد: لطفی، میلاذ؛ کوهکن، علیرضا (۱۴۰۳). توافق ابراهیم و تأثیر آن بر اقتصاد سیاسی منطقه خلیج فارس. *مطالعات اقتصادی سیاسی بین‌الملل*، ۷ (۱)، ۱۰۹-۸۹.

<http://doi.org/10.22126/ipes.2023.8734.1543>

© نویسندگان

ناشر: دانشگاه رازی

DOI: <http://doi.org/10.22126/ipes.2023.8734.1543>

۱. مقدمه

روابط اسرائیل و کشورهای عربی همواره دغدغه اصلی پژوهشگران حوزه مطالعات خاورمیانه بوده است. این رابطه از زمان به رسمیت شناخته شدن اسرائیل از سوی سازمان ملل در سال ۱۹۴۸ میلادی توجهات زیادی را به خود جلب کرده است. مسئله فلسطین و به تبع آن موج بیداری‌های عربی که از جنگ جهانی اول در جهان عرب آغاز شده بود موجب شد تا کشورهای عربی همواره روابط چالش‌آمیزی با رژیم نوظهور خاورمیانه‌ای چون رژیم صهیونیستی داشته باشند. تبلور این روابط چالش‌آمیز را در چهار جنگ ۱۹۴۸، ۱۹۵۶، ۱۹۶۷ و ۱۹۷۳ میان کشورهای عربی و اسرائیل می‌توان مشاهده کرد. اهمیت این روابط را زمانی درک خواهیم کرد که متوجه شویم که همواره مسئله روابط اسرائیل با کشورهای عربی نتایج و تأثیرات منطقه‌ای و بین‌المللی داشته است، اما با شروع مذاکرات موسوم به کمپ دیوید در سال ۱۹۷۸ میلادی که منجر به عادی‌سازی روابط اسرائیل و مصر به‌عنوان کشور پرچم‌دار کشورهای عربی در مبارزه با اسرائیل شد؛ زمینه برای تلطیف روابط اسرائیل با کشورهای عربی فراهم آمد، مذاکرات اسلو ۱ و اسلو ۲ در طول دهه ۱۹۹۰ میلادی نیز تمام نگاه‌ها را به این موضوع متمرکز کرد که مسئله روابط اسرائیل با کشورهای عربی مسئله‌ای قابل حل است.

در این میان، بیانیه مشترک میان اسرائیل و امارات متحده عربی و بحرین که به توافق ابراهیم مشهور است نیز به‌عنوان نقطه عطف روابط کشورهای عربی با اسرائیل قلمداد شده و از اهمیت زیادی در حوزه مطالعات خاورمیانه برخوردار است. این توافق که در ۱۳ اوت سال ۲۰۲۰ میلادی میان اسرائیل و امارات متحده عربی و بحرین منعقد شد، زمینه توجهات زیادی را به خود جلب کرد. در واقع، از زمان مذاکرات کمپ دیوید در سال ۱۹۷۹ میلادی که منجر به عادی‌سازی روابط اسرائیل با مصر شد و همچنین از زمان پیمان صلح اسرائیل با اردن در سال ۱۹۹۴ میلادی که منجر به برقراری صلح میان اردن و اسرائیل شد؛ برای اولین بار دو کشور عربی روابط خود با اسرائیل را عادی کرده و آن را به‌عنوان دولتی مشروع به رسمیت شناختند. نکته مهم در رابطه با اهمیت این توافق این است که دو کشور عربی که اقدام به عادی‌سازی روابط خود با رژیم صهیونیستی کردند از اعضای شورای همکاری خلیج فارس بوده و در زیرمنطقه مهم و استراتژیک خلیج فارس واقع شده‌اند.

به همین منظور، این توافق از دو جهت در نگاه پژوهشگران حوزه روابط بین‌الملل و مطالعات خاورمیانه دارای اهمیت است: اول، اینکه این توافق شرایط ایجاد روابطی نو را در خاورمیانه پدید آورد و دوم این که زمینه به رسمیت شناخته شدن اسرائیل را به‌طور عام از سوی کشورهای عربی و به‌طور خاص از سوی کشورهای حاشیه خلیج فارس فراهم آورد. در واقع، با این توافق نفوذ و ورود بازیگری جدید به نام اسرائیل به منطقه خلیج فارس میسر شد. اگرچه در طول این سال‌ها روابط اسرائیل با کشورهای عربی حاشیه خلیج فارس به‌صورت غیررسمی برقرار بود؛ اما با شروع مذاکرات و اعلام بیانیه توافق ابراهیم زمینه برای رسمی شدن روابط و همچنین گسترده شدن روابط امنیتی، اقتصادی، سیاسی و تجاری میان آن‌ها فراهم آمد. اهمیت این مسئله در آن است که روند توافق میان این بازیگران در منطقه خلیج فارس نشان می‌دهد که دغدغه‌های اقتصادی برای آن‌ها در اولویت است. در واقع، در عصر جدید مسائل ژئواکونومیک بر مسائل ژئوپولیتیک ارجحیت پیدا کرده است. به همین منظور، مشارکت‌کنندگان در توافق ابراهیم، جدای از توجه به پیامدهای سیاسی و امنیتی (رفع تهدید ایران) توافق میان خود، به پیامدهای اقتصادی و تجاری که می‌تواند منافع مشترکی میان آن‌ها فراهم آورد نیز گوشه چشمی دارند. اسرائیل و امارات متحده عربی هر دو از مهم‌ترین بازیگران اقتصادی در منطقه خاورمیانه محسوب می‌شوند. اسرائیل پیشگام در عرصه فناوری، کشاورزی مدرن و صنعت به‌روز در جهان است و امارات متحده عربی نیز به‌واسطه موقعیت استراتژیک در خلیج فارس و دریای عرب توانسته است به‌عنوان محور و هاب در منطقه شناخته شود. به همین منظور، توسعه روابط آن‌ها می‌تواند تغییرات تحولات کلانی را در حوزه اقتصاد سیاسی منطقه به‌جای بگذارد.

به همین منظور، با آگاهی از اهمیت توافق ابراهیم و پیامدهای احتمالی آن بر اقتصاد سیاسی منطقه، در پژوهش حاضر در پی پاسخ به این پرسش خواهیم بود که توافق ابراهیم چگونه بر اقتصاد سیاسی خلیج فارس تأثیر خواهد گذاشت؟ نگارندگان پژوهش حاضر با استفاده از روش تحلیل روند مبتنی بر رویکرد تبیینی-تحلیلی و ناظر بر تحلیل روندهای اقتصادی منطقه خلیج فارس به این یافته‌ها دست پیدا کرده‌اند که «توافق ابراهیم با تمهید شرایط تحولات سیاسی و اقتصادی در خلیج فارس، زمینه

تحولات اقتصادی منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای متعددی از قبیل شکل‌گیری شبکه همکاری اقتصادی-تجاری میان شبه‌جزیره عربستان و زیرمنطقه شرق مدیترانه، امنیت‌سازی تجاری محور جنوبی خلیج فارس و شکل‌گیری زنجیره کريدورهاى اقتصادى از شرق خلیج فارس تا شرق اروپا را فراهم خواهد کرد» در نتیجه، تغییر محیط اقتصاد سیاسی خلیج فارس مهم‌ترین پیامد توافق ابراهیم در منطقه خواهد بود.

۲. چارچوب نظری (وابستگی متقابل اقتصادی)

مطالعه تعامل میان سیاست و اقتصاد در روابط بین‌الملل سال‌هاست که از سوی اندیشمندان این حوزه مورد توجه قرار گرفته است. رابرت کوهن^۱ و جوزف نای^۲ از پیشگامان مطالعه این حوزه محسوب می‌شوند. کوهن و نای با مطرح کردن مفهوم «وابستگی متقابل» از تعامل و همکاری میان دولت‌ها در نظامی جدید بحث کردند. آن‌ها در دهه ۱۹۷۰ میلادی با مطرح کردن این دیدگاه در نقد رئالیسم سیاسی، چگونگی تحولات بین‌المللی را به دلیل تعاملات پیچیده و وابستگی متقابل بین دولت‌ها بررسی کردند (کوهن و نای، ۱۴۰۰).

زمینه شکل‌گیری این دیدگاه از آنجا فراهم شد که در اواخر دهه ۱۹۷۰، نظریه‌پردازان سیاسی و اقتصادی دریافتند که ارتباطات و وابستگی‌های متقابل گوناگون و فراملی میان دولت‌ها و جوامع در حال افزایش و موازنه قدرت در حال کاهش است. کوهن و نای در ابداع مفهوم «وابستگی متقابل» همچنین به‌طور قابل توجهی بین وابستگی متقابل و وابستگی در تحلیل نقش قدرت در سیاست و روابط بین‌المللی تفاوت قائل شدند (کوهن و نای، ۱۴۰۰: ۱۶۰-۱۶۷). بر این اساس، آن‌ها از تجزیه و تحلیل مفهوم وابستگی به سه ویژگی مهم در یک نظام وابستگی متقابل اشاره کردند:

- ۱- استفاده از مجاری عمل چندگانه بین جوامع در روابط بین‌دولتی، فرادولتی و فراملی.
- ۲- عدم وجود سلسله‌مراتب موضوعات با تغییر دستور کار و ارتباط بین موضوعات اولویت‌بندی شده.
- ۳- کاهش نیروی نظامی و قدرت قهری در روابط بین‌الملل.

بنابراین، کوهن و نای استدلال می‌کنند که کاهش نیروی نظامی به‌عنوان یک ابزار سیاست اقتصادی و از طریق اشکال وابستگی متقابل احتمال همکاری بین دولت‌ها را افزایش می‌دهد (Keohane & Nye, 2011: 58). مهم‌ترین مفهوم در این نظریه مفهوم «کانال‌های چندگانه»^۳ است که عبارت‌اند: «جوامع مرتبط، روابط غیررسمی بین نخبگان دولتی و همچنین ترتیبات رسمی دفاتر خارجی». نوع اول مربوط به ارتباط میان جوامع مختلف در چارچوب وابستگی متقابل است. نوع دوم روابط غیررسمی بین نخبگان غیردولتی است که در آن تماس معمولاً یا به‌صورت مستقیم یا از طریق کانال‌های غیررسمی انجام می‌شود. نوع آخر نیز مربوط به سازمان‌های فراملی است که شامل سازمان‌هایی مانند بانک‌ها یا شرکت‌های چندملیتی می‌شود (Crane, 2015: 20). بنابراین، این کانال‌ها می‌توانند راه ارتباطی برای دولت‌ها باشند و بخش قابل توجهی از وابستگی متقابل پیچیده را تشکیل دهند.

در نتیجه، هنگامی که وابستگی متقابل میان دولت‌ها شکل گرفت مسائل روابط خارجی با توجه به وابستگی متقابل پیچیده به‌طور فزاینده‌ای حیاتی می‌شود؛ زیرا سیاست‌های کشورها همگی به‌هم مرتبط می‌شوند، حتی اگر صرفاً داخلی باشند (Kohane & Nye, 1989: 239). بر این اساس، کوهن و نای با تطور تاریخی موضوع قدرت و اقتصاد در روابط بین‌الملل به این نکته می‌پردازند که زور همیشه در سیاست بین‌الملل بر این ایده تأکید داشته است که اولاً دولت‌ها برای کسب قدرت باهم رقابت می‌کنند، ثانیاً بقا هدف اصلی یک دولت در شرایط آتارشی است (معمای امنیتی). با این حال، آن‌ها استدلال می‌کنند که قدرت نظامی و نقشی که در سابق داشته، به چند دلیل کاهش یافته است: اول اینکه ترس یک دولت از مورد حمله قرار گرفتن کاهش یافته است (به‌ویژه در میان کشورهای صنعتی و لیبرال)، دوم به‌دلیل نبود انگیزه فعلی در بین سایر کشورها برای تهاجم و همچنین روابط و همکاری‌های سودمند متقابل (به‌دلیل وابستگی متقابل پیچیده) روابط اقتصادی و تجاری میان کشورها

1. Robert Keohane

2. Joseph Nye

3. Multiple Canals

افزایش یافته است (Kohane & Nye, 1989: 156-163).

کوهن و نای نتیجه می‌گیرند که روابط پیچیده‌تر ترویج‌شده در وابستگی متقابل را می‌توان در اقتصاد سیاسی بین‌المللی مشاهده کرد؛ زیرا با بلوغ جهانی‌شدن، اقتصادهای سیاسی جهان به یکدیگر وابسته می‌شوند. این دیدگاه فرض می‌کند که سیستم جهانی پیچیده است، رفتار دولت‌ها در این سیستم عقلانی است و روابط جهانی همچنان در حال رشد است و سیستم اقتصاد سیاسی بین‌المللی بسته نیست (Oatley, 2019: 970). با وجود این، همه این پیچیدگی در محیط نامطمئن سیاست بین‌الملل به وجود می‌آید. کشورهایی که در این سیستم سهم هستند، ارتباطات اقتصادی با سایر اقتصادها دارند و وابستگی متقابل بین کشورهای شرکت‌کننده را ترویج می‌کنند. همان‌طور که نظریه‌پردازان این دیدگاه توصیف کردند، ظهور وابستگی متقابل باعث ایجاد وابستگی در بین دولت‌ها می‌شود. با این حال، آن‌ها مدعی هستند که قدرت گرفتن واقع‌گرایانه دولت‌ها در این چارچوب را می‌توان از طریق عدم تعادل اقتصادی تجربه‌شده در بین دولت‌ها برای اعمال نفوذ آن‌ها از طریق وابستگی متقابل پیچیده نشان داد (Farrell & Newman, 2019: 54). در نتیجه، چنین وابستگی متقابل پیچیده‌ای را می‌توان به‌عنوان یک امر منفی و مثبت در میان دولت‌ها در نظر گرفت؛ زیرا در چنین فضایی دولتی ممکن است از چنین روابطی برای نفع بیشتر خود یا در برخی مواقع به نفع دیگران استفاده کنند؛ بنابراین، اجبار اقتصادی از راه وابستگی متقابل می‌تواند به دولت‌ها اجازه دهد تا نظم جهانی بهتری را برای همه دولت‌های درگیر در این وابستگی و بشریت تضمین کنند (Colgan, 2020).

۳. روش پژوهش

روش تحلیل روند می‌تواند روشی مناسب جهت بررسی داده‌ها و تجزیه و تحلیل آن‌ها باشد. تحلیل روند یکی از متداول‌ترین روش‌های پیش‌بینی روندهای موجود در یک محیط راهبردی است که به بررسی یک‌روند معین به‌منظور کشف چستی، عوامل ایجاد، سرعت توسعه و تأثیرات مشخص آن می‌پردازد. تحلیل روند عبارت است از «مطالعه یک‌روند مشخص به‌منظور کشف ماهیت، علت‌های بروز، سرعت توسعه و پیامدهای بالقوه آن». باید به این موضوع توجه کرد که تحلیل روندها باید بسیار دقیق باشد، زیرا یک‌روند مشخص می‌تواند تأثیرهای بسیار متفاوتی بر ابعاد گوناگون زندگی ما داشته باشد و از سوی دیگر شاید بسیاری از این تأثیرها در نگاه اول قابل کشف نباشد (ملکی فر و همکاران، ۱۳۸۵: ۷۱-۷۲). این روش مبتنی بر دو الگوی کمی و کیفی است که تحلیل کمی آن مبتنی بر داده‌های آماری بوده و تحلیل کیفی آن نیز بر مدل‌های سیاسی، امنیتی، اقتصادی و اجتماعی استوار است. الگوی کمی این روش می‌تواند در تحلیل داده‌ها در طول یک محور زمانی کوتاه‌مدت و پیش‌بینی آینده نزدیک به پژوهشگر کمک کند؛ اما برای بررسی منحنی پیامدها و آثار بلندمدت متغیرها بر یکدیگر به شکلی خلاقانه و الگومند، توجه به الگوی کیفی روشی الزامی است (منزوی و سرجه‌پیم، ۱۳۸۶: ۱۰). در نتیجه، در روش تحلیل روند پژوهشگر سعی می‌کند روند تغییرات در متغیرها را با توجه به گذشته مشخص و براساس اهدافی که در آینده ترسیم می‌شود تبیین کند. نکته مهم این است که ارزیابی پدیده‌ها در روش تحلیل روند براساس معیارها و اقدامات تکرار شونده در زمان میسر می‌شود.

۴. توافق ابراهیم و تأثیر آن بر اقتصاد سیاسی خلیج فارس

توافق ابراهیم یک توافق همه‌جانبه است و همکاری‌ها و روابط اقتصادی در نظر گرفته‌شده از سوی طرف‌ها، از مهم‌ترین مباحث موجود در آن است. درحقیقت، توافق ابراهیم را نمی‌توان تنها یک توافق امنیتی تلقی کرد، یافته‌ها نشان می‌دهد که مشارکت‌کنندگان در این توافق، منافع اقتصادی مشترکی را در نظر گرفته‌اند و براساس آن به همکاری در حوزه‌های مختلف پرداخته‌اند. به عبارتی، توافق ابراهیم دارای پتانسیل سودآوری، توسعه روابط تجاری و سرمایه‌گذاری منطقه‌ای در طیف وسیعی از بخش‌های تجاری از حمل‌ونقل هوایی و مالی گرفته تا سلامت و گردشگری است. مشارکت‌کنندگان در این توافق راه‌های هوایی را برای برقراری پروازهای مستقیم، باز کردن ارتباطات مخابراتی، ایجاد سرمایه‌گذاری‌های مشترک و ورود به عرصه تجارت آزاد منطقه‌ای هموار کرده‌اند. تاکنون، بزرگ‌ترین تحولات اقتصادی منبث از این توافق را می‌توان در مسیر همکاری اسرائیل و کشورهای حاشیه خلیج فارس (امارات و بحرین) مشاهده کرد. می‌توان اذعان کرد که روابط اقتصادی بین آن‌ها شبکه اقتصادی را که قبلاً در خاورمیانه وجود داشت، تغییر داده است و به‌طور خاص - مانند روابط دیپلماتیک و نظامی -

امنیتی آن‌ها - صاف‌بندی نیروهای اقتصادی را در منطقه تغییر خواهد داد. به همین منظور، در ادامه به بررسی تحولات احتمالی متأثر از این توافق در محیط اقتصادی خلیج فارس خواهیم پرداخت.

۴-۱. توسعه اقتصادی و امنیت‌سازی محور جنوبی خلیج فارس: شکل‌گیری هاب خاورمیانه‌ای در برابر محور شمالی (ایران)

آسیا به‌عنوان یک کل در حال حاضر یک نیروگاه اقتصادی جهانی است، زیرا مناطق مختلف آن به طرق مختلف در این امر نقش دارند؛ اما خلیج فارس به‌خاطر ثروت انرژی‌اش در این امر شناخته شده است. در این میان، امارات متحده عربی در خلیج فارس به‌عنوان هاب اقتصادی عمل می‌کند. وضعیت ساحلی که این کشور دارد آن را به یک کشوری با وضعیت خاص تبدیل کرده است. محمد بن زاید به‌طور بلندپروازانه‌ای اقتصاد کشورش را در دهه گذشته متحول کرده و با دور کردن آن از وابستگی به صادرات نفت و تبدیل شدن به یک اقتصاد مالی جهانی و همچنین مرکز سرمایه‌گذاری، خدمات، فناوری و تجارت زمینی تحولات مهمی را در اقتصاد کشورش فراهم کرده است؛ بنابراین، امارات متحده عربی به‌وسیله توافق ابراهیم در اواخر سال ۲۰۲۰ که منجر به رسمی شدن روابط با اسرائیل شد بازی اقتصادی و امنیتی در منطقه را تغییر داد، از این رو، انتظار می‌رود که این توافق سرمایه‌گذاری بیشتری برای امارات به همراه داشته باشد.

این نکته مهم است که بن زاید در نظر دارد تا امارات متحده عربی را به یک مرکز کلیدی برای اتصال آفریقا و اوراسیا تبدیل کند و از موقعیت آن در نزدیکی مرکز این فضای سه‌قاره‌ای در نیم‌کره شرقی استفاده کند. برای این منظور، کشورش باید به عقد قراردادهای تجاری و همکاری با همه شرکای ذی‌نفع ادامه دهد. در نتیجه، می‌توان اذعان کرد که امضای توافق ابراهیم از سوی امارات و بحرین، اسرائیل و از سوی دیگر امارات، بحرین و عربستان سعودی را در سراسر منطقه تقویت خواهد کرد. از منظر اماراتی‌ها نیز این معامله مزایای مهمی را به همراه دارد. /بوظی سال‌هاست که به دنبال تبدیل امارات متحده عربی به هاب منطقه‌ای است. توسعه بنادر یکی از ابزارهای امارات برای پیگیری این استراتژی بوده است، به‌خصوص که توسعه بنادر تنها محدود به دُوبی و بنادری چون «جبل‌علی» نبوده است. امارات متحده عربی برای زیرساخت‌ها هزینه زیادی کرده است که نتیجه آن ایجاد بنادر و فرودگاه‌های پیشرفته است که این کشور را به یک مرکز بندر دریایی تبدیل کرده است. موقعیت استراتژیک امارات متحده عربی و همچنین تاریخ آن به‌عنوان یک مرکز تجاری و فراوانی منابع هیدروکربنی، همگی در ارتقای این کشور به‌عنوان یک مقصد تجاری نقش داشته‌اند؛ بنابراین، امارات متحده عربی در نتیجه رشد و توسعه مداوم در طول سال‌های بعد از استقلال به یک مرکز جهانی تجارت دریایی تبدیل شده است.

به‌طورخاص، برنامه‌های بنادر ابوظبی در سواحل غربی منطقه «الظفره» از زمان تأسیس در سال ۲۰۰۶، با ایفای نقشی محوری در رشد امارات که ۳۶ درصد از رشد تولید ناخالص داخلی غیرنفتی ابوظبی را به خود اختصاص داده است، با برنامه‌ها و دستورالعمل‌های اقتصادی برنامه چشم‌انداز اقتصادی ۲۰۳۰ دولت ابوظبی هم‌سو بوده است (IAPH, 2021: 3). «الظفره» بزرگ‌ترین منطقه امارات ابوظبی است و بیشتر ذخایر نفت و گاز امارات را در اختیار دارد این منطقه به‌دلیل کشاورزی و دامپروری متنوع و خط ساحلی طبیعی زیبایش شناخته شده است. ابوظبی در این منطقه زیرساخت‌های کلیدی، گردشگری و سایر پروژه‌های توسعه اقتصادی را توسعه و اجرا کرده است. این منطقه چهار بندر محلی «مغرق»، «دل‌مه»، «المیرفا» و «السی‌ل» را علاوه بر جزیره «بنی‌یاس» (ترمینال مسافرتی) با سرمایه‌گذاری حدوداً ۱۰۰ میلیون دلار پوشش می‌دهد (IAPH, 2021: 5).

باید اذعان داشت که این توسعه تنها به منطقه غربی امارات محدود نبوده است. در شرق نیز این توسعه میسر شده است، بندر «فجیره» یکی از مهم‌ترین بنادر شرقی است که سرمایه‌گذاری‌های استراتژیک در زیرساخت‌ها، امکانات پیشرفته، فناوری‌های پیشرفته و خدمات پشتیبانی جامع به این بندر اجازه داده است تا از پیشرفت‌های تجاری و صنعتی در حال تغییر و متنوع و روزافزون جلوتر از بنادر هم‌ترازش در خلیج فارس پیش برود. به نظر می‌آید که این امر به فجیره اجازه می‌دهد تا موقعیت مشهور خود به‌عنوان یک بندر دریایی ایمن، پیشرفته و بسیار کارآمد را حفظ کند (Danial, 2021).

درواقع، امارات در حال توسعه فجیره است و قصد دارد با گسترش و توسعه آن زمینه افزایش اهمیت استراتژیک آن را فراهم آورد. با توسعه سرمایه‌گذاری در این بندر، ظرفیت آن تا سال ۲۰۳۰ میلادی، با ۷۰۰ هزار تن بار عمومی سالانه به ۱.۵ میلیون کانتینر افزایش خواهد یافت و این بندر شاهد افزایش اسکله‌های خود به ۲۱ عدد خواهد بود. این موضوع به امارات و کشورهای شورای همکاری خلیج فارس اجازه می‌دهد تا تنگه هرمز را به راحتی دور بزنند (دیارنا، ۲۰۲۱). ضمن اینکه بندر فجیره تنها تأسیسات دریایی مجهز امارات متحده عربی است که در سواحل شرقی این کشور واقع شده است و این ویژگی منحصر به فرد به اهمیت استراتژیک بندر کمک می‌کند. از سویی دیگر، این بندر نقطه مشترکی است که مسیرهای دریایی شرق و غرب را به هم متصل می‌کند. در امارت شرقی «رأس الخیمه» نیز بندر «صقر» وجود دارد که اصلی‌ترین بندر حمل و نقل فلّه خاورمیانه است. بندر صقر میزبان بیش از ۶۰ میلیون تن محموله‌ای است که هر ساله توسط شرکت «رآک پورترس»^۱ جابه‌جا می‌شود. موقعیت منحصر به فرد آن در دامنه کوه‌های هاجر که به بخش‌های معدنی رأس الخیمه منتهی می‌شود، موجب شده است تا به اندازه کافی سنگدانه، سیمان و سایر مصالح ساختمانی را برای خدمات‌رسانی به اکثر پروژه‌های ساختمانی در کشورهای شورای همکاری خلیج فارس تولید کند. این امر باعث می‌شود که بندر صقر به بخش مهمی از زنجیره تأمین صنعتی در شبه جزیره عربستان و خارج از کشور تبدیل شود و تأمین‌کننده منابع برای پروژه‌های مقیاس بزرگ مانند اکسپو ۲۰۲۰ در دبی باشد (Danial, 2021).

در نتیجه، به نظر می‌آید که توافق ابراهیم با روند عادی‌سازی روابط میان اسرائیل و کشورهای خلیج فارس - از جمله امارات - می‌تواند بر فعال شدن هاب اقتصادی و ترانزیتی محور جنوبی خلیج فارس با محوریت امارات متحده عربی تأثیر بگذارد. عادی‌سازی روابط با اسرائیل می‌تواند موقعیت مناسبی برای امارات باشد، زیرا امارات بدین وسیله محور ترانزیتی و اقتصادی خود را تنها محدود به شورای همکاری خلیج فارس و محدوده شبه جزیره عربی نمی‌کند. در حقیقت، امارات با برقراری روابط با اسرائیل می‌تواند کالا و خدماتی که از شرق و راه دریای آزاد می‌آید را به شرق مدیترانه، شمال آفریقا و حتی اروپا بفرستد و این موضوع می‌تواند موقعیت ویژه‌ای به امارات ببخشد. ثانیاً، اسرائیل نیز با این توافق و عادی‌سازی روابط با کشور مهمی چون امارات - که هاب ترانزیتی محور جنوب خلیج فارس است - می‌تواند از تنگنای ژئوپلیتیکی خارج شود. در نتیجه، توافق ابراهیم می‌تواند بر توسعه محور جنوبی خلیج فارس تأثیر مستقیم بگذارد. به خصوص که اسرائیل با پیشروی در حوزه تکنولوژی می‌تواند در امر توسعه اقتصادی محور جنوبی خلیج فارس و به خصوص توسعه بنادر آن منطقه سهیم شود. به همین طریق، توافق مشترک شرکت «دپی وُردل»^۲ دبی با یک همتای اسرائیلی خود در سپتامبر سال ۲۰۲۰ جهت تکمیل یکی از دو بندر اصلی اسرائیل و بررسی گشایش یک خط کشتی‌رانی مستقیم بین دو کشور خاورمیانه را می‌توان در چارچوب همین امر ارزیابی کرد (Cohen, 2020).

همچنین، امارات متحده عربی و اسرائیل در آوریل ۲۰۲۲، تفاهم‌نامه‌ای را برای تقویت همکاری‌های حمل و نقل، به ویژه در زمینه تجارت دریایی، در راستای تقویت مشارکت استراتژیک ناشی از امضای توافق ابراهیم بین دو کشور امضا کردند (Shaw-Smith, 2022). بخش قابل توجهی از این توافق‌ها ناظر بر منافع امارات در حوزه توسعه اقتصادی و امنیتی بوده است. شایان ذکر است که شرکت «دپی وُردل» که مقر آن در دبی است، مطابق با دستور کار سیاست خارجی اتخاذ شده توسط دولت امارات در سال‌های اخیر فعالیت می‌کند. بدیهی است با توجه به ماهیت بنداری که گروه «دپی وُردل» حق فعالیت در آن‌ها را دارد، انتخاب بنادر توسط این شرکت با دقت و موشکافی زیاد و با هدف دستیابی به مزیت ژئوپلیتیکی انجام می‌شود. برای مثال، این گروه در سال ۲۰۱۶، حقوق بهره‌برداری در بنادر منطقه‌ای مانند بندر «دورالده» جیبوتی - که یکی از بنادر رقیب «جبل علی» امارات است را به دست آورد و آن را با ظرفیت کاهش یافته اداره کرد تا اطمینان حاصل شود که دبی برجسته‌ترین مرکز تجاری منطقه باقی می‌ماند (The Maritime Executive, 2018). دلیل دیگری نیز وجود دارد که گروه «دپی وُردل» در تلاش برای تسلط بر بنادر در سطح منطقه‌ای و جهانی است و آن تمایل به استفاده از این بنادر به دلایل سیاسی و نظامی در

1. RAK Ports
2. DP World

امارات است. در واقع، می‌توان اذعان کرد که کشورهایی مانند اسرائیل و آمریکا از تلاش‌های گروه «دپی وُردل» حمایت می‌کنند. این کشورها به‌جای استفاده از منابع خود در شاخ آفریقا، از فعالیت‌های اجرا شده توسط امارات برای دفاع از منافع خود استفاده می‌کنند (Telci & Horoz, 2018: 154).

امارات متحده عربی از طریق گروه جهانی «دپی وُردل» و سایر شرکت‌های مرتبط با آن، با جمهوری «سومالی‌لند» و «پانتلند» قراردادهایی امضا کرده است. امارات تلاش زیادی برای کنترل بنادر این دو منطقه در سومالی انجام داده است. به‌نظر، کنترل امارات بر این بنادر می‌تواند اجازه استفاده از آن‌ها توسط اسرائیل و ایالات متحده آمریکا (متحدان خود) را بدهد. به‌خصوص که امارات متحده عربی با تبدیل آن‌ها به مراکز لجستیکی بخشی از سیاست‌های منطقه‌ای اسرائیل و آمریکا - به‌ویژه در صورت درگیری نظامی - را پیگیری می‌کند (تلجی، ۲۰۲۰). از سوی دیگر، کنترل امارات بر بندر «عساب» برای هدایت فعالیت‌های تجاری که از دریای سرخ، باب المندب و خلیج عدن می‌گذرد از اهمیت بالایی برخوردار است. بسیاری از ناظران بین‌المللی به موضوع کنترل امارات بر این بنادر و نحوه همکاری نظامی، اقتصادی و اطلاعاتی این کشور با اسرائیل پرداخته‌اند (Jalal, 2020: 5). فعالیت‌های هماهنگ میان امارات (دپی وُردل) و اسرائیل در یمن نیز شایان توجه است. با توجه به اهمیت استراتژیک یمن، اسرائیل نیز به این منطقه علاقه‌مند است. روند عادی‌سازی نیز به تل‌آویو فرصت داد تا منافع خود را در این منطقه از طریق امارات دنبال کند (Topcu, 2020). همچنین، اخیراً فعالیت‌های گروه «دپی وُردل» نشان داده است که این شرکت به دنبال کنترل بنادر واقع در مسیرهای استراتژیک پروژه چین به نام «بتکار کمربند و یک جاده» است. این نشان‌دهنده هم‌سویی امارات با منافع ایالات متحده و حمایت آن از موضع واشنگتن در رقابت شدید با این کشور و چین است؛ زیرا اگر بنادر واقع در مسیر «بتکار کمربند و جاده» چین مستقیماً توسط امارات که روابط خوبی با ایالات متحده آمریکا دارد مدیریت شود، واشنگتن در رقابت خود با پکن دست برتر را خواهد داشت (تلجی، ۲۰۲۰).

در طرف مقابل نیز اسرائیل به دنبال توسعه اقتصادی و توسعه بنادر خود و همچنین محور جنوبی خلیج فارس است. محور جنوبی خلیج فارس می‌تواند به‌عنوان دروازه‌ای برای اسرائیل عمل کند. به‌دلیل نگرانی مشترک از توانایی‌های جنگ سایبری ایران و نگرانی متقابل از جنگ سرد کنونی آمریکا و چین، برخی از کشورهای خلیج فارس تمایل بیشتری به شراکت با اسرائیل در زمینه فناوری و سایبری دارند. برای مثال، امارات متحده عربی و اسرائیل در این حوزه‌ها همکاری‌های گسترده‌ای کرده‌اند. با کمک اسرائیل، امارات متحده عربی می‌تواند با موفقیت به سمت فناوری عمیق در زمینه‌هایی از جمله محاسبات ابری، بلاک‌چین و هوش مصنوعی حرکت کند. همچنین، ابوظبی و دبی دروازه‌ای برای فناوری‌های اسرائیلی هستند و منابع مالی مهمی برای صنایع سرمایه‌بر به اسرائیل ارائه می‌دهند؛ بنابراین، امارات به‌عنوان سکوی پرتاب برای صادرات و مشارکت اسرائیل در سراسر منطقه عمل می‌کند. ضمن اینکه اسرائیل می‌تواند در زمینه توسعه اقتصادی و تنوع‌سازی اقتصاد در محور جنوبی به کشورهای چون امارات کمک کند. اسرائیل در زمینه فناوری، هوش مصنوعی و... در خاورمیانه رتبه اول را دارد. کشورهای محور جنوبی خلیج فارس نیز سال‌هاست که به دنبال تنوع‌سازی اقتصاد با توسعه تکنولوژی در کشورهای خود هستند.

کشورهای واقع در محور جنوبی خلیج فارس چندین دهه است که نگران پایداری درآمدهای هیدروکربنی خود هستند. پیش‌بینی‌ها این است که در درازمدت، ذخایر نفت و گاز به پایان خواهد رسید. بحرین و عمان در مخاطره‌آمیزترین موقعیت در این محور قرار دارند و پیش‌بینی می‌شود ذخایر بحرین ظرف یک دهه آینده و برای عمان ظرف ۲۵ سال آینده تمام شود (IMF, 2016)؛ بنابراین، انتظار می‌رود در میان مدت، درآمدهای حاصل از نفت در مواجهه با کاهش تقاضای جهانی که از حدود سال ۲۰۴۰ آغاز می‌شود، کاهش یابد (Mirzoev, 2022). این به‌دلیل تقاضای بیشتر برای انرژی‌های تجدیدپذیر و بهبود در بهره‌وری انرژی و ذخیره‌سازی خواهد بود. از این‌رو، پیش‌بینی این است که اگر کشورهای شورای همکاری خلیج فارس تا سال ۲۰۳۴، اصلاحات مالی و اقتصادی قابل توجهی را انجام ندهند، ثروت حفاظت‌شده آن‌ها کاهش خواهد یافت (Kabbani & Mimoun, 2021).

در این میان، اسرائیل از مهم‌ترین کشورهای است که می‌تواند در زمینه تنوع‌سازی اقتصادی و تجاری به کشورهای جنوبی خلیج فارس کمک کند. اسرائیل در حوزه اقتصادی در خاورمیانه سرآمد است و تجربه‌های متنوع و موفق را در حوزه فناوری

نوبین از جمله ایجاد اقتصاد سبز، شیرین کردن آب و هوش مصنوعی داشته است. همچنین، اسرائیل در حوزه کشاورزی و تطبیق اقتصاد خود با سرزمین و جغرافیای تحت اشغال خود از پیشگامان در خاورمیانه بوده است. اقتصاد اسرائیل در طول دهه‌های اول تشکیل رژیم صهیونیستی، از طریق بخش‌های هدفمند و صادرات محور به سرعت رشد کرد و جهت‌گیری صادرات آن نیز شامل محصولات کشاورزی بوده است که از پژوهش‌های کاربردی کشاورزی بهره می‌برده است. در حوزه فناوری نیز صنعت نظامی اسرائیل به یک مجتمع صنعتی پیشرفته در خاورمیانه تبدیل شده است که عمدتاً در الکترونیک، تجهیزات ارتباطی و هوانوردی تخصص دارد (Haan, 2011: 309). اسرائیل همچنین در زمینه تکنولوژی مربوط به هوش مصنوعی، کارآفرینی، بازاریابی، تولید، مدیریت و امور مالی پیشرفته‌هایی داشته است که آن را به یکی از برترین‌ها در خاورمیانه بدل نموده است (Chorev & Anderson, 2016: 176-178)؛ بنابراین، اسرائیل به‌عنوان بازیگری که در اقلیم خاورمیانه دست به تنوع‌سازی اقتصاد و پیشروی در حوزه فناوری زده است و به‌عنوان همسایه کشورهای عربی خلیج فارس می‌تواند الگوی مناسبی برای این کشورها باشد.

در نتیجه، توافق ابراهیم به‌طور خاص می‌تواند به محور جنوبی خلیج فارس موقعیت ویژه‌ای ببخشد و زمینه‌ای برای پیشبرد توسعه اقتصادی در آن را فراهم آورد. درحقیقت، اگر توافق ابراهیم را در نگاه اول توافقی امنیتی در نظر بگیریم که در برابر تهدید ایران - برای اسرائیل و محور جنوبی خلیج فارس - باشد، می‌تواند با ابزاری اقتصادی در راستای توسعه اقتصادی محور جنوبی خلیج فارس و در تقابل با آن، تضعیف محور شمالی خلیج فارس با محوریت ایران را به ارمغان بیاورد. درحقیقت، تقویت ژئواکونومیک محور جنوبی خلیج فارس منجر به تضعیف محور شمالی (بنادر ایران) می‌شود. به‌خصوص که انزوای ایران و تحریم‌های بین‌المللی علیه آن در کنار نبود زیرساخت‌ها برای توسعه بنادر آن موجب شده است تا بنادر ایران دچار رکود شوند. بنادر جنوبی ایران فقط می‌تواند کشتی‌های ۱۰۰.۰۰۰ تنی را در خود جای دهد، به این معنی که هر کشتی بالاتر از این ظرفیت برای حمل کالا برای ایران باید در بنادر امارات متحده عربی مانند فجیره و جبل‌علی پهلو بگیرد و پس از آن محموله‌های آن‌ها بر روی کشتی‌های کوچک‌تر بارگیری شده و به ایران آورده شود. همچنین با افزایش تعداد کشتی‌های ۲۵۰.۰۰۰ تنی و تعداد شرکت‌های کشتی‌رانی فعال در محور جنوبی خلیج فارس، ایران در حال از دست دادن درآمد احتمالی خود از طریق بنادر جنوبی است. در همین حال، هر سال، شرکت‌های ایرانی صدها میلیون دلار سود از هزینه‌های حمل‌ونقل بندری به مقامات بندری امارات برای جابجایی کشتی‌هایی کالایی برای ایران ارائه می‌کنند (The Diplomat, 2021). در نتیجه، همین موضوع فرصت مناسبی برای امارات متحده عربی برای تبدیل کردن بنادر خود به هاب منطقه‌ای و همچنین فرصت طلایی برای اسرائیل برای تضعیف کردن رقیب بلامنزاع خود در منطقه خواهد بود.

با این وجود، توافق ابراهیم می‌تواند به‌عنوان ابزاری از سوی ساختار و اسرائیل - که ایران را تهدید اصلی می‌داند - عمل کند و با فراهم کردن زمینه توسعه اقتصادی در محور جنوبی خلیج فارس از تقابل ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیکی که میان دو محور شمالی و جنوبی وجود دارد، استفاده کند و از این راه زمینه تضعیف محور شمالی (ایران) را فراهم آورد. بدون شک، توسعه اقتصادی محور جنوبی که می‌تواند شامل کشورهای محور امارات متحده عربی باشد در تضاد با منافع ایران خواهد بود. امارات ژئوپلیتیک ایران را در تضاد با منافع سیاست خارجی خود می‌بیند. امارات به‌عنوان کشوری که سال‌هاست به‌واسطه سیاست تنوع‌سازی اقتصاد خود به توسعه اقتصادی از راه کسب درآمد غیرنفتی روی آورده است، تصمیم دارد تا خود را تبدیل به هاب منطقه‌ای کند و در این امر به‌خوبی توانسته است عمل کند.

از طرفی باید به این موضوع توجه کرد که توافق ابراهیم می‌تواند زمینه توسعه اقتصادی در محور جنوبی خلیج فارس را تسهیل کند. درحقیقت، توافق ابراهیم با ایجاد زنجیره ارتباطاتی که از جنوب شرق خلیج فارس تا شرق مدیترانه و شمال آفریقا ایجاد می‌کند کنش‌گری محور جنوبی خلیج فارس با محوریت امارات را افزایش می‌دهد. درحقیقت، این امر می‌تواند قدرت اقتصادی امارات را در سراسر منطقه افزایش دهد و رؤیای هاب شدن منطقه‌ای آن را جامعه عمل پوشاند؛ بنابراین، توافق ابراهیم به‌واسطه ایجاد ارتباطات وسیع اقتصادی میان کشورهای جنوبی خلیج فارس و شرق مدیترانه، توسعه اقتصادی محور جنوبی از طریق توسعه تکنولوژی و فناوری‌های به‌روز در آن و همچنین افزایش اشتغال و توسعه بنادر ترانزیتی در محور جنوبی

می‌تواند به امنیت‌سازی تجاری محور جنوبی خلیج فارس کمک کند. این امنیت‌سازی تجاری و اقتصادی بنابر تقابل ماهیتی، ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیکی با محور شمالی و به‌طور خاص ایران با امنیت‌زدایی در محور شمالی و ایجاد تنش و تهدید میسر می‌شود.

۴-۲. شکل‌گیری شبکه همکاری در حال گسترش در حوزه انرژی، آب و فناوری در خلیج فارس

خاورمیانه در سده‌های اخیر به‌واسطه دو موضوع همواره مورد اهمیت بوده است. اول به‌دلیل دارا بودن انرژی هیدروکربنی. دوم نیز کمبود منابع زیرزمینی آبی در این منطقه. خاورمیانه در محور خشک جهان واقع شده است و بسیاری از صاحب‌نظران به‌دلیل همین کمبود آب، از جنگ آب‌ها در آینده خاورمیانه بحث کرده‌اند. ازسویی دیگر، خلیج فارس به‌عنوان یکی از مهم‌ترین زیرمنطقه‌های مهم در خاورمیانه به جهت صدور انرژی به جهان از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. باوجود این، کشورهای خلیج فارس (به‌طور خاص کشورهای محور جنوبی) از موضوع کم‌آبی رنج می‌برند. درحقیقت، یکی از مشکلات مهمی که مانع توسعه پایدار در کشورهای شورای همکاری خلیج فارس می‌شود مربوط به کمبود منابع آب تجدیدپذیر است. بارندگی در شبه‌جزیره عربستان کمیاب و نادر است. بسیاری از کارشناسان معتقدند که بهره‌برداری بیش‌ازحد از منابع آب‌های زیرزمینی (عمدتاً برای تأمین نیازهای آبیاری و ایجاد اراضی سرسبز) هم‌اکنون هم از نظر کمی و هم از نظر کیفی بر بهره‌وری برداشت آب تأثیر گذاشته است. به همین دلیل، بخش بزرگی از نیازهای آب شیرین در کشورهای محور جنوبی خلیج فارس با آب شیرین‌شده تأمین می‌شود (Fahad & Sherif, 2000: 60).

با توجه به همکاری‌های طرف‌های توافق ابراهیم در حوزه همکاری‌های مربوط به انرژی و آب می‌توان اذعان کرد که این توافق حوزه‌های انرژی و آب زیرمنطقه را تحت‌الشعاع قرار خواهد داد. به عبارتی بهتر، توافق ابراهیم که محصول آن عادی‌سازی روابط میان اسرائیل و امارات متحده عربی و بحرین بوده است زمینه همکاری در حوزه آب و انرژی را فراهم خواهد کرد. باید به این موضوع توجه کرد که کشورهای محور جنوبی خلیج فارس از بزرگ‌ترین تأمین‌کننده‌های انرژی‌های شناخته‌شده در جهان هستند. توافق با اسرائیل از دو جهت می‌تواند زمینه همکاری گسترده در حوزه انرژی میان اسرائیل و کشورهای جنوبی خلیج فارس را فراهم آورد:

اول اینکه این همکاری می‌تواند موجب صدور انرژی از خلیج فارس به اسرائیل شود. درحقیقت، اسرائیل به‌واسطه همکاری با کشورهای تولیدکننده انرژی خلیج فارس می‌تواند بخشی از انرژی مورد نیاز خود را بدون واسطه وارد کند. اسرائیل یکی از پیشرفته‌ترین اقتصادهای خاورمیانه را دارد. اسرائیل برای حفظ استانداردهای بالای زندگی خود به منابع انرژی پایدار و مقرون‌به‌صرفه نیاز دارد. این در حالی است که این بازیگر خاورمیانه‌ای منابع انرژی بومی بسیار محدودی دارد. افزون بر این، پیش از توافق ابراهیم، خصومت متقابل چندین دهه بین اسرائیل و همسایگان عرب آن یک محیط ژئوپلیتیکی آسیب‌پذیری را ایجاد کرده بود که تأمین انرژی از سوی کشورهای همسایه را با مشکل روبه‌رو می‌کرد. این در حالی است که اسرائیل از نظر انرژی فقیر در کنار غنی‌ترین ذخایر انرژی جهان در خلیج فارس قرار گرفته است. همکاری در حوزه انرژی بین اسرائیل و تولیدکنندگان انرژی خلیج فارس برای هر دو طرف مفید خواهد بود.

کشورهای خلیج فارس بازارهای صادراتی خود را متنوع‌تر خواهند کرد. درحالی‌که اسرائیل با واردات نفت و گاز طبیعی از همسایگان نزدیک خود میلیون‌ها دلار صرفه‌جویی خواهد کرد. تا همین اواخر، اسرائیل واردکننده خالص سوخت‌های فسیلی بود و تقریباً تمام نیازهای نفت و گاز خود را وارد می‌کرد. اکتشاف نفت در اسرائیل از زمان کشف اولین چاه در سال ۱۹۴۷ ادامه داشته است، اما امروزه نفت وارداتی بیش از ۹۹ درصد نیاز نفت داخلی را تأمین می‌کند. بااین‌حال، باید این موضوع را در نظر گرفت که اکتشافات اخیر ذخایر گاز طبیعی فراساحلی، اسرائیل را از یک واردکننده خالص به یک کشور خودکفا و صادرکننده گاز طبیعی تبدیل کرده است. در حالی که این اکتشافات فراساحلی مزایای بسیاری را برای اسرائیل به ارمغان می‌آورند، اما به نظر می‌آید که در کوتاه‌مدت بعید خواهد بود که اسرائیل از واردات انرژی مستثنا شود (ITA, 2021: 22). درنتیجه، کشورهای خلیج فارس در نتیجه توافق ابراهیم می‌توانند به‌عنوان یکی از مهم‌ترین واردکننده‌های انرژی به اسرائیل عمل نمایند.

دومین موضوع مهم در حوزه انرژی مربوط به نقش ترانزیتی است که اسرائیل می‌تواند برای کشورهای خلیج فارس ایفا کند. این نکته را می‌توان در نظر گرفت که موقعیت استراتژیک اسرائیل به‌واسطه دارا بودن یک خط ساحلی در شرق مدیترانه و جنوب آن و بندر ایلات که بر فراز خلیج عقبه دریای سرخ قرار دارد، آن را به‌طور بالقوه به یک نقطه ترانزیت بسیار ارزشمند برای ارسال صادرات انرژی خلیج فارس به اروپا و فراتر از آن تبدیل می‌کند. به همین منظور، در روزهای پس از توافق ابراهیم، کنسرسیومی از شرکت‌های اسرائیلی و اماراتی قراردادی را برای حمل نفت خام خلیج فارس به بندر ایلات و استفاده از خط لوله موجود متعلق به خط لوله اروپا-آسیا که آن را به بندر اسکلون در دریای مدیترانه متصل می‌کند، امضا کردند (Rabinovitch, 2020). گزارش شده است که حتی مقامات اماراتی در حال مذاکره با مقامات اسرائیلی در مورد امکان آینده ساخت خط لوله‌ای هستند که سوخت را مستقیماً از خلیج فارس به اسرائیل-از طریق عربستان سعودی و اردن- منتقل کند (Ben-David, 2022).

از سوی دیگر، باید بر این نکته صحنه گذاشت که همکاری اسرائیل با کشورهای خلیج فارس در حوزه انرژی صرفاً محدود به نوع انرژی هیدروکربنی نمی‌شود. برای مثال، پیش‌بینی شده است تا همکاری در حوزه انرژی بین اسرائیل و امارات متحده عربی نه محدود به سوخت‌های فسیلی؛ بلکه شامل منابع جایگزین پاک‌تر سوخت نیز باشد (Ben-David, 2022). هر دو بازیگر از مبتکران اصلی انرژی‌های تجدیدپذیر در خاورمیانه هستند. برای مثال، سال گذشته، اسرائیل و اردن یک قرارداد مهم انرژی خورشیدی و آب را با میانجیگری امارات امضا کردند. این قرارداد شامل خرید انرژی از سوی اسرائیل از یک میدان خورشیدی عظیم-که توسط یک شرکت اماراتی در اردن ساخته شده است- در ازای آب تولیدشده توسط یک کارخانه نمک‌زدایی اسرائیلی در امارات است (Ersan, 2021).

از سوی دیگر، از مهم‌ترین حوزه‌های دیگر همکاری حاصل از توافق ابراهیم مربوط به توسعه همکاری در حوزه آب است. همان‌طور که در ابتدا به آن پرداختیم کشورهای جنوب خلیج فارس از نظر منابع آبی بسیار فقیر هستند. این موضوع موجب شده است تا کشورهای موجود در این منطقه طی سال‌های اخیر به فکر توسعه فناوری آب‌شیرین‌کن بیفتند. درحقیقت، خلیج فارس دریای کم‌عمقی است که در منطقه‌ای از جنوب غربی آسیا با آب‌وهوای خشک واقع شده است. به دلیل این خشکی آب‌وهوا، تبخیر در این خلیج بسیار زیاد است و این تبخیر به مراتب بیشتر از مجموع ورودی آب شیرین به دریا است (Ibrahim, 2017). این در حالی است که بسیاری از کشورهای حاشیه خلیج فارس دارای جمعیت انسانی در حال افزایش هستند، اما منابع آب شیرین تجدیدپذیر ندارند. از این رو، کشورهای خلیج فارس سال‌هاست به فکر احداث دستگاه‌های آب‌شیرین‌کن هستند، به طوری که ظرفیت‌های بزرگ نمک‌زدایی در حاشیه غربی و جنوبی خلیج فارس نصب شده است که وظیفه آن‌ها تأمین آب شرب برای شهروندان کشورهای جنوب خلیج فارس است (Abdul & Al-Ghadban, 2011: 587).

اسرائیل می‌تواند یکی از بهترین گزینه‌ها برای انتقال تکنولوژی آب‌شیرین‌کن به کشورهای حاشیه خلیج فارس باشد. درحقیقت، تجربه اسرائیل در حوزه شیرین‌سازی آب در خاورمیانه در نوع خود بی‌نظیر است. تأمین آب و بهداشت در اسرائیل به‌طور پیچیده با توسعه تاریخی اسرائیل مرتبط بوده است. از آنجایی که باران فقط در زمستان و عمدتاً در بخش شمالی اسرائیل می‌بارد، مهندسی آبیاری و آب برای بقا و رشد اقتصادی کشور حیاتی تلقی می‌شود. در حال حاضر، پروژه‌هایی در مقیاس بزرگ برای شیرین‌سازی آب دریا، هدایت آب از رودخانه‌ها و مخازن شمال، استفاده بهینه از آب‌های زیرزمینی و بازیابی سرریز سیلاب و فاضلاب انجام شده است. در میان آن‌ها مهم‌ترین حامل آب مربوط به حاملی است که آب را از بزرگ‌ترین دریاچه آب شیرین کشور (دریای گالیله) و از طریق کانال‌ها، لوله‌ها و تونل‌ها به بخش شمالی صحرای تقب می‌رساند (Sachar, 2007: 136).

از سوی دیگر، اسرائیل در حوزه شیرین‌سازی آب از پیش‌تازان در خاورمیانه بوده است. این بازیگر خاورمیانه‌ای در سال ۱۹۹۷، اولین کارخانه آب‌شیرین‌کن در ایلات را افتتاح کرد. در سال ۲۰۰۲، تحت تأثیر خشک‌سالی، اسرائیل ساخت کارخانه‌های بزرگ نمک‌زدایی آب دریا در امتداد سواحل مدیترانه را تصویب کرد. این تأسیسات تا سال ۲۰۱۰ میلادی، ۳۰۵ میلیون مترمکعب آب شیرین‌شده و تا سال ۲۰۱۵ میلادی، ۵۰۰ میلیون مترمکعب آب شیرین‌شده در سال را تأمین می‌کرد

(Mandell, 2015). درحقیقت تا سال ۲۰۱۴، برنامه‌های نمک‌زدایی اسرائیل تقریباً ۳۵ درصد آب آشامیدنی آن را تأمین می‌کرد و انتظار می‌رود تا سال ۲۰۵۰، حداقل ۷۰ درصد آب شرب اسرائیل از این طریق تأمین شود (Federman, 2014). بنابراین، اسرائیل از جمله بازیگرانی در منطقه است که می‌تواند به کشورهای شورای همکاری خلیج فارس در زمینه شیرین‌سازی آب کمک کند. به نظر، به همین دلیل یکی از مصادیق مهم در توافق ابراهیم نیز مربوط به همکاری در بخش آب‌رسانی است (Abraham Accords Peace Agreement, 2020: 6).

این موضوع به کشورهای شورای همکاری خلیج فارس و دولت‌هایی که با اسرائیل روابط خود را عادی کرده‌اند اجازه می‌دهد تا به راحتی بخشی از برنامه‌های میان‌مدت و بلندمدت خود برای روی آوردن به فناوری‌های نوین در حوزه شیرین‌سازی و تجدیدپذیر کردن آب، انرژی‌های تجدیدپذیر و تنوع‌سازی اقتصاد خود را عملی کنند. در این میان، اسرائیل از جهت اینکه چنین برنامه‌هایی را در بوم خاورمیانه میسر کرده است می‌تواند کمک‌کننده مطلوبی برای امارات و یا هر کشوری در بخش عربی خلیج فارس باشد. نشانه‌هایی از این همکاری در دوران کوتاه‌مدت میان اسرائیل و کشورهای عربی خلیج فارس نیز مشهود است. شریف‌العلماء، معاون وزیر انرژی و زیرساخت در امور انرژی امارات در ژانویه ۲۰۲۱ از هیئت بلندپایه شرکت «آب مکوروت»^۱ اسرائیل به سرپرستی الی کوهن، مدیرعامل این شرکت استقبال کرد و دو طرف در مورد چارچوب‌های مشترک همکاری در زمینه آب و تبادل تجربیات در حمایت از توسعه راه‌حل‌های نوآورانه و پایدار در بخش آب که یکی از چالش‌های جهانی است؛ گفت‌وگو کردند (Zawya, 2021).

در نتیجه، می‌توان اذعان کرد که توافق ابراهیم با افزایش هم‌افزایی و همکاری در حوزه آب و انرژی میان اسرائیل و کشورهای چو امارات و بحرین در خلیج فارس زمینه توسعه ابر پروژه‌های هیدروپلیتیک در خلیج فارس را فراهم می‌آورد و منجر به تسهیل زندگی در خلیج فارس، عملی شدن بخشی از چشم‌اندازهای تعریف‌شده از سوی کشورهای منطقه و همچنین انتقال و تبادل فناوری میان طرف‌ها خواهد شد.

۴-۳. شکل‌گیری زنجیره کریدورهای اقتصادی: از شرق خلیج فارس تا اروپا

توافق ابراهیم به دلیل اینکه ارتباط گسترده اقتصادی میان چند زیرمنطقه راهبردی در جهان ایجاد کرده است، می‌تواند کریدورهای متنوع اقتصادی، ترانزیتی متعددی را در زیرمنطقه‌های ذی‌نفع ایجاد کند. کریدور عرب-مدیترانه یا کریدور هند به اروپا یکی از کریدورهای تجاری چندوجهی در حال ظهور است که در نتیجه توافق ابراهیم قرار است شکل بگیرد. این کریدور و سایر کریدورهای تجاری حاصله از توافق ابراهیم می‌تواند الگوهای تجاری بین منطقه اقیانوس هند، خاورمیانه و اروپا را با ایجاد یک قوس ارتباط تجاری در حاشیه جنوبی اوراسیا از نو تنظیم کند. مسیر این کریدور از سواحل دریای عرب و اقیانوس هند تا سواحل مدیترانه و دریای شرقی یونان کشیده می‌شود. به خصوص که این ارتباط جدید برای هند یک تغییر پارادایم راهبردی با پیامدهای ژئوپلیتیکی عظیم خواهد بود که می‌تواند نقش آن را در نظم اقتصادی اوراسیا تغییر دهد.

هند و اروپا سال‌هاست که در پی ارتباط اقتصادی و تجاری مستقیم با یکدیگر هستند. از منظر هند و اروپا اتصال راه جدیدی برای تقویت مشارکت سیاسی و اقتصادی اتحادیه اروپا و هند لازم است. این در حالی است که نه هند و نه اتحادیه اروپا نمی‌توانند در مسیر ایجاد کریدوری بین‌المللی با بودجه‌های ارائه‌شده توسط چین برای ایجاد ابتکار «یک کمربند و یک جاده» برابری کنند، اما به نظر می‌آید که هر دو به این نتیجه رسیده‌اند که با مشارکت یکدیگر می‌توانند جایگزین‌هایی برای کشورهای کوچک‌تر در آسیا فراهم کنند. از آنجایی که هر دو منطقه سال‌هاست بر ارتباط نرم تمرکز کرده‌اند؛ می‌توانند در حوزه‌های تنظیم استاندارد، ظرفیت‌سازی و کمک‌های فنی، شکاف مهمی را در نیازهای اتصال و ارتباط در آسیا پر کنند (Mohan & Baruah, 2019: 1). به خصوص که هم اروپا و هم هند رشد شتابان چین و توسعه ابتکار «یک کمربند و یک جاده» آن را در جهت مقابله با منافع خود می‌بینند و برای همین منظور نیز منافع مشترکی در ترسیم راه‌گذارهای جدید دارند و به همین طریق به دنبال توسعه همکاری‌های خود در حوزه‌های متنوع ژئواکونومیک، اقتصاد، تجارت، حوزه‌های دیجیتالی و

همچنین فناوری و انرژی هستند (Jain, 2021: 133).

از طرفی، تلاش هند برای ترسیم کریدورهای ارتباطی با اروپا در سال‌های اخیر ناکام مانده است. یکی از مهم‌ترین کریدورهایی که هند در سال‌های اخیر تلاش کرد آن را ایجاد کند، کریدور موسوم به کریدور شمال-جنوب بود که قرار بود از بندر بمبئی به بندر چابهار متصل شده و با گذر از ایران به روسیه ختم می‌شد، اما موانع تعرفه‌ای و غیر تعرفه‌ای در این مسیر، طولانی‌بودن مسیر ارتباطی با اروپا و همچنین مشکلات امنیتی در کنار تحریم ایران و نبود زیرساخت‌های اقتصادی مناسب در این کشور موجب شد پروژه مذکور با چالش‌های اقتصادی و سیاسی متعددی مواجه شود (Ghiasi, 2019: 42). به همین منظور، ترسیم یک راه‌گذار جدید و کم مسافت و کم‌هزینه در دستور کار هند قرار گرفت.

می‌توان اذعان کرد که عادی‌سازی روابط اسرائیل با امارات متحده عربی و بحرین موسوم به «توافق ابراهیم» زمینه ترسیم این راه‌گذار را در دستور کار هند و کشورهای منتفع از آن قرار داد. در واقع، شکل‌گیری و ترسیم راه ارتباطی جدیدی چون کریدور عرب-مدیترانه نتیجه عادی‌سازی روابط دیپلماتیک سال ۲۰۲۰ میلادی میان امارات متحده عربی و اسرائیل بود که باعث اتصال شبکه راه‌آهن امارات به بندر حیفا در شرق مدیترانه از طریق مسیر ریلی عربستان سعودی و اردن می‌شود. ارتباط دریایی فرامدیترانه‌ای از حیفا به سرزمین اصلی اروپا در بندر بزرگ ترانشیبی «پیرئوس»^۱ یونان نیز به این معنی است که کالاهای هندی که به بنادر امارات ارسال می‌شوند می‌توانند به بازارهای اصلی و مراکز تولیدی اروپا برسند (Tanchum, 2021: 4).

شکل ۱. مسیر عبوری کریدور عرب-مدیترانه (institute of south Asian studies)

درواقع، کریدور عرب-مدیترانه یک مسیر حمل‌ونقل تجاری فرامنطقه‌ای جایگزین برای کریدور ترانزیتی بین‌المللی شمال-جنوب مستقر در چابهار است که در آن به‌جای چابهار، بنادر امارات متحده عربی به‌عنوان گره ارتباطی اقیانوس هند عمل خواهند کرد و کالاهای هندی که از طریق این مسیر چندوجهی حمل می‌شوند، می‌توانند در کمتر از ده روز به سرزمین اصلی اروپا برسند و این یعنی ۴۰ درصد سریع‌تر از مسیر دریایی کانال سوئز و کریدورهای دیگر (Tanchum, 2021: 4). قرار است این مسیر از بندر «بمبئی» در هند آغاز شود و به بنادر مهم امارات از جمله بندر «فجیره» متصل شود؛ بنابراین، بنادر امارات متحده عربی می‌توانند به‌عنوان گره ارتباطی اقیانوس هند برای یک کریدور تجاری جداگانه هند به اروپا عمل کنند. شبکه راه‌آهن امارات به اسرائیل نیز در حال حاضر تقریباً به‌طور کامل تکمیل شده است و تنها حدود ۳۰۰ کیلومتر مسیر ریلی میان اردن و عربستان سعودی باقی مانده است. تأثیر توافق عادی‌سازی روابط میان اسرائیل و امارات بر شکل‌گیری این مسیر ترانزیتی را از آنجا می‌توان دریافت که بعد از «توافق ابراهیم»، امارات متحده عربی متعهد به تأمین مالی تکمیل ساخت راه‌آهن و همچنین توسعه ظرفیت بندر کانتینری حیفا شده است (Zaken, 2021).

در حال حاضر، گزارش‌ها از پیشرفت کار در مسیر بنادر امارات به بندر حیفا گویای این است که: اولاً ۱۳۹ کیلومتر از مسیر ریلی «الاتحاد» امارات اخیراً تکمیل شده است؛ این مسیر ریلی امارات متحده عربی را به شبکه راه‌آهن عربستان سعودی در «الغویفات» متصل می‌کند، این راه ارتباطی بخشی از شبکه راه‌آهن بلندپروازانه شورای همکاری خلیج فارس است که کار روی آن در حال انجام است و انتظار می‌رود تا سال ۲۰۲۴ میلادی عملیاتی شود. همچنین یک پیوند ارتباطی از «الغویفات» در مرز عربستان و امارات متحده عربی به «حرض»^۲ نیاز است که تکمیل آن در مرحله سوم پروژه تکمیلی گنجانده شده است. دوم اینکه خط ارتباطی ۱۳۹۲ کیلومتری شمال به جنوب عربستان از «حرض» در جنوب شرقی عربستان سعودی از راه «الخرج»، «ریاض»، «بریده» تا «الحدیثه» در مرز عربستان و اردن برقرار است و به‌نوعی این مسیر برای ارتباط با اردن آماده است. سوم اینکه یک خط ارتباطی ۳۰۰ کیلومتری از امتداد «الحدیثه» تا بندر اصلی و مهم اسرائیل در «حیفا» مورد نیاز است که ۷۰ کیلومتر آن از «بیت شئان»^۳ در نزدیکی مرز اسرائیل و اردن تا حیفا فعال است (Suri, 2021). به همین منظور، هنگامی که مسیر حمل‌ونقل مذکور عملیاتی شود، کالاهای هندی که از بمبئی خارج می‌شوند، می‌توانند ظرف مدت ده روز به سرزمین اصلی اروپا برسند و از این منظر، این مسیر در مقایسه با مسیر دریایی از طریق کانال سوئز زمان سفر را تقریباً ۴۰ درصد کاهش می‌دهد. همچنین، کریدور عرب-مدیترانه تقریباً همان کاهش هزینه را برای تجارت هند فراهم می‌کند که خوش‌بینانه‌ترین سناریوها برای کریدور شمال-جنوب در نظر گرفته می‌شود (Zaken, 2021).

۵. نتیجه‌گیری

در این نوشتار نگارندگان سعی کردند به تأثیر توافق ابراهیم بر اقتصاد سیاسی خلیج فارس و پیامدهای آن بپردازند. با توجه به این پیامدها در زیرمنطقه خلیج فارس می‌توان ادعان کرد که بیشترین همکاری اسرائیل در خلیج فارس با کشور امارات متحده عربی بوده است. درحقیقت، حوزه همکاری میان اسرائیل و امارات متحده عربی طیف وسیعی از همکاری‌های امنیتی، اقتصادی و سیاسی را در بر گرفته است. این در صورتی است که در طرف دیگر، بحرین صرفاً همکاری محدودی در حوزه امنیتی با اسرائیل داشته است. از این منظر، می‌توان ادعا کرد که امارات مهم‌ترین کنش‌گر در خلیج فارس در توافق مذکور بوده است. امارات برای اسرائیل مهم‌ترین کنش‌گر در خلیج فارس است که می‌تواند زمینه حضور اقتصادی، تجاری و حتی امنیتی اسرائیل در خلیج فارس را تضمین کند. فلذا، طی بازه زمانی کوتاهی که گذشته است، بیشترین همکاری‌های حاصل از توافق ابراهیم متوجه اسرائیل و امارات در خلیج فارس بوده است و به‌نظر می‌آید شکل و اندازه این همکاری‌ها میان این دو بازیگر مهم در خاورمیانه در میدان خلیج فارس و در آینده میان مدت و بلندمدت گسترش پیدا کند.

بر این اساس، به‌نظر می‌آید که ارتباط میان امارات متحده عربی و اسرائیل به‌عنوان دو کنش‌گر مهم اقتصادی در دو زیرمنطقه خلیج فارس و شرق مدیترانه می‌تواند دو زیرمنطقه یادشده را به هم متصل کند و شرایط وابستگی اقتصادی میان آن‌ها، کسب منافع تجاری و اقتصادی متقابل را هم برای کشورهای این دو زیرمنطقه و هم مناطق هم‌جوار فراهم آورد. به عبارتی، امارات متحده عربی می‌تواند دروازه اسرائیل برای ورود به شبه‌جزیره و شرق آسیا باشد و اسرائیل را از نوعی تنگنای ژئوپلیتیکی خارجی کند. درمقابل، اسرائیل نیز می‌تواند به‌عنوان دروازه امارات در شرق مدیترانه جهت اتصال و ارتباط با اروپا و غرب عمل کند. همچنین ارتباط تجاری و اقتصادی میان این دو بازیگر از طریق مجاری سایر کشورها می‌تواند زمینه هم‌افزایی اقتصادی را میان دیگر کشورهای موجود در زیرمنطقه خلیج فارس و شرق مدیترانه فراهم آورد. به‌طوری‌که اسرائیل از راه کانال اردن و امارات با کشورهای نظیر عربستان ارتباط پیدا می‌کند و امارات متحده عربی نیز به‌عنوان کانکتور (واسطه) در خلیج فارس، شرایط ارتباط و وابستگی اقتصادی میان اسرائیل و سایر کشورهای خلیج فارس و تحولات اقتصادی عمیق در خلیج فارس را تمهید می‌کند؛ زیرا ارتباط و وابستگی متقابل میان اسرائیل و کشورهای خلیج فارس می‌تواند ارتباط تجاری و اقتصادی خلیج فارس به‌عنوان یک واسطه میان شرق آسیا و اروپا را با سایر مناطق هم‌جوار تسهیل کند.

1. Al-Ghuwaifat

2. Haradh

3. Beit She'an

منابع

- تلجی، إسماعیل نعمان (۲۰۲۰). *التطبيع الإسرائيلي-الإماراتي وتعاونهما الاستراتيجي في مجال الملاحة البحرية والطيران*. استعادة من: الجزيرة: <https://studies.aljazeera.net/en/node/4856#a5>
- ديارنا (۲۰۲۱). ميناء الفجيرة في الإمارات يكتسب أهمية استراتيجية. ديارنا. استعادة في تشرين الثاني ۲۰۲۱
- كوهن، رابرت؛ نای، جوزف (۱۴۰۰). *از وابستگی متقابل تا حکمرانی جهانی بنیادهای همکاری در سیاست جهانی: ترجمه وحید بزرگی*. تهران: نشر قومس.
- ملکی فر، عقیل؛ فخرایی، مرضیه؛ کیقبادی، مرضیه (۱۳۸۵). الفباي آینده‌پژوهی. تهران: اندیشکده صنعت و فناوری (آصف).
- منزوی، مسعود؛ سرجه‌پیما، علی (۱۳۸۶). محیط‌شناسی راهبردی براساس روش تحلیل روند و مدل (STEEP). *نگرش راهبردی*، ۸۵ (۸۶)، ۹-۲۲.

References

- Abbas, W. (2021). *Special: UAE-Israel travel could get a boost*. Retrieved June 2022, from Khaleej Times: <https://www.khaleejtimes.com/business/local/UAE-Israel-travel-could-get-a-boost->
- Abdul, S. U., & Al-Ghadban, N. (2011). Localized hyper saline waters in Arabian Gulf from desalination activity—an example from South Kuwait. *Environmental Monitoring and Assessment*, 1(4), 587-94. doi: 10.1007/s10661-010-1853-1
- Abraham Accords Peace Agreement. (2020). *Abraham Accords Peace Agreement: Treaty Of Peace, Diplomatic Relations And Full Normalization*. Washington DC: US Department of State. Retrieved from https://www.state.gov/wp-content/uploads/2020/09/UAE_Israel-treaty-signed-FINAL-15-Sept-2020-508.pdf
- Abraham Accords: Israel and Bahrain. (2020). *Abraham Accords: Declaration Of Peace, Cooperation, And Constructive Diplomatic And Friendly Relations*. Washington DC: US Department of State. Retrieved from https://www.state.gov/wp-content/uploads/2020/09/Bahrain_Israel-Agreement-signed-FINAL-15-Sept-2020-508.pdf
- AFP. (2020). *Saudi Arabia opens airspace for UAE-Israel flights*. Retrieved June 2022, from Agence France-Presse (AFP): <https://www.msn.com/en-us/news/world/saudi-arabia-opens-airspace-for-uae-israel-flights/ar-BB18Di43>.
- Ben-David, C. (2022). *Calev's newsroom: Energy cooperation between UAE and Israel*. Retrieved from <https://gulfbusiness.com/calevs-newsroom-energy-cooperation-between-uae-and-israel/>: <https://gulfbusiness.com/calevs-newsroom-energy-cooperation-between-uae-and-israel/>
- Benjakob, O. (2021). *Israel and UAE Shared Intel on Hezbollah Cyberattack*. Retrieved July 2022, from Haaretz: <https://www.haaretz.com/israel-news/tech-news/.premium-israel-and-uae-shared-intel-on-hezbollah-cyberattack-1.9683514>
- Butcher, M. (2021). *Israel's startup ecosystem powers ahead, amid a year of change*. Retrieved July 2022, from Techcrunch: <https://techcrunch.com>
- CBS. (2022). *Israel Central Bureau of Statistics*. Jerusalem: https://www.cbs.gov.il/he/publications/doclib/2022/fr_trade03_2022/td1.pdf.
- Chorev, S., & Anderson, A. (2016). Success in Israeli High-Tech Start-Ups; Critical Factors and Process. *University of Aberdeen*, 162-174.
- Cohen, T. (2020). *Dubai's DP World to partner with Israeli firm in bid for Haifa Port*. Retrieved July 2022, from Reuters: <https://www.reuters.com/article/us-israel-emirates-shipping-idUSKBN2670XR>
- Colgan, J. D. (2020). *The Climate Case Against Decoupling Severing U.S.-Chinese Links Would Make It Impossible to Save the Environment*. Foreign Affairs. Retrieved from <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2020-09-14/climate-case-against-decoupling>
- Crane, G. (2015). *The Theoretical Evolution of International Political Economy*. Oxford: Oxford University Press.
- Danial. (2021). *Top 10 Biggest Ports In UAE*. Retrieved July 2022, from Maritimemanual: <https://www.maritimemanual.com/ports-in-uae/>.

- Diyaruna (2021). Fujairah Port in the UAE Gains Strategic Importance. Diyaruna. Restored in November 2021 (In Arabic).
- Ersan, M. (2021). *Jordan and Israel sign US-brokered water-for-energy deal*. Retrieved July 2022, from middleeasteye: <https://www.middleeasteye.net/news/israel-jordan-sign-uae-brokered-deal-to-swap-solar-energy-and-water>
- Fahad, M., & Sherif, M. (2000). Water Resources in the GCC Countries: An Overview. *Water Resources Management*, 14(1), 59-75.
- Farrell, H., & Newman, A. (2019). Weaponized Interdependence: How Global Economic Networks Shape State Coercion. *International Security*, 44(1), 42-79.
- Federman, J. (2014). *Israel solves water woes with desalination*. Retrieved Aug 2022, from Associated Press: <https://en-maktoob.yahoo.com/?p=us>
- George, D. (2020). *UAE and Israel: A new era of economic possibilities*. Retrieved June 2022, from Gulf News: <https://gulfnews.com/business/analysis/uae-and-israel-a-new-era-of-economic-possibilities-1.1600257518838>.
- Ghiasi, F. (2019). The International North-South Transport Corridor: Challenges and Prospective. *International Journal of Business and Management Invention (IJBMI)*, 8(4), 37-43.
- Haan, U. D. (2011). The Israel case of science and technology based entrepreneurship: An exploration cluster. *Technion - Israel Institute of Technology*, 307-327. Retrieved from <https://www.researchgate.net/profile/Uzi-De-Haan-2/publication>
- Haaretz. (2020). *Interview with Israeli government official*. Retrieved June 2022, from Haaretz: <https://www.haaretz.com/israel-news/premium-amid-uae-deal-israeli-foreign-minister-talks-with-counterparts-in-arab-countries-1.9083573>.
- Heritage. (2022). *Index of Economic Freedom (2022): Israel*. Retrieved from heritage: <https://www.heritage.org/index/country/israel>
- IAPH. (2021). *Al Dhafrah Region Community Ports Development*. International Association of Ports and Harbors. Retrieved from <https://sustainableworldports.org/wp-content/uploads/WR-IAPH-Awards-Presentationplan-Final.pdf>
- Ibrahim, H. (2017). Investigation of the impact of desalination on the salinity of the Persian Gulf. *Massachusetts Institute of Technology*, 137-144.
- IMF. (2016). *Economic Diversification in Oil-Exporting Arab Countries*. Retrieved July 2022, from IMF: <https://www.imf.org/en/Publications/Policy-Papers>.
- ITA. (2021). *Israel - Oil and Gas: Explore Oil and Gas export opportunities and the regulatory environment in Israel*. Retrieved July 2022, from International Trade Administration: <https://www.trade.gov/energy-resource-guide-israel-oil-and-gas>
- Jain, R. K. (2021). *India, Europe and Asia: Convergence and Divergence*. Basingstoke: Springer Nature.
- Jalal, I. (2020). *UAE-Israel normalization gives rise to new risks for Yemen and the region*. Retrieved July 2022, from Middle East Institute: <https://www.mei.edu/publications/uae-israel-normalization-gives-rise-new-risks-yemen-and-region>
- Jarrar, Y. (2021). *The UAE's stature as a technology hub is growing*. Retrieved July 2022, from Thenational news: <https://www.thenationalnews.com/opinion/comment/the-uae-s-stature-as-a-technology-hub-is-growing-1.1100703>
- John, I. (2020). *UAE-Israel peace treaty could boost tourism and tech sectors*. Retrieved June 2022, from Khaleej Times: <https://www.khaleejtimes.com/business/local/peace-accord-to-spur-tourism-tech-sectors>.
- Kabbani, N., & Mimoun, N. (2021). *Economic diversification in the Gulf: Time to redouble efforts*. Retrieved July 2022, from Brookings: <https://www.brookings.edu/research/economic-diversification-in-the-gulf-time-to-redouble-efforts/#footnote-8>
- Keohane, R., & Nye, J. (2011). *Power and Interdependence revisited*. Longman Classics in Political Science.
- Keohane, R., & Nye, J. (2022). *From interdependence to global governance of cooperation foundations in world politics: translated by Vahid Bozorgi*. Tehran: Qoms Publishing (In Persian).

- Kohane, R., & Nye, J. (1989). *Power and interdependence*. Longman.
- Krane, J. (2009). *Dubai: The Story of the World's Fastest City*. New York: St Martin's Press.
- Leichman, A. (2020). *Why the UAE is looking to Israel to secure its food supplies*. Retrieved July 2022, from Israel 21c: <https://www.israel21c.org/why-the-uae-is-looking-to-israel-to-secure-its-food-supplies/>
- Leichman, A. K. (2020). *Israel and Bahrain sign off on 8 cooperative agreements*. Retrieved June 2022, from Israel21C: <https://www.israel21c.org/israel-and-bahrain-sign-off-on-8-cooperative-agreements>.
- Mandell, M. (2015). *Water From The Sea: The Risks And Rewards Of Israel's Huge Bet On Desalination*. Retrieved Aug 2022, from International Business Times: <https://www.ibtimes.com/water-sea-risks-and-rewards-israels-huge-bet-desalination-723429>.
- Melkifar, A., Fakhraei, M., & Keyqobadi, M. (2005). *Futuristic alphabet*. Tehran: Industry and Technology Think Tank (Assef) (In Persian).
- Mirzoev, T. N. (2022). *The Future of Oil and Fiscal Sustainability in the GCC Region*. Retrieved July 2022, from IMF.Departmental Paper no. 20/01: <https://www.imf.org/en/>.
- Mirzoev, T., Zhu, L., Yang, Y., Pescatori, A., & Matsumoto, A. (2020). *The Future of Oil and Fiscal Sustainability in the GCC Region. Middle East and Central Asia Department: Research Department, 20* (1).
- Mohan, G., & Baruah, D. (2019). *Charting EU-India Cooperation on Connectivity*. *euindiathinktanks*, 8 p.
- Monzavi, M., & Serjepeyma, A. (2006). *Strategic ecology based on trend and model analysis method (STEEP)*. *Strategic Attitude*, 85 (86), 9-22 (In Persian).
- News of Bahrain. (2022). *Trade Remains Nucleus Of Bahrain*. Retrieved July 2022, from News of Bahrain: <https://www.newsofbahrain.com/bahrain/81450.html>
- Oatley, T. (2019). *Toward a political economy of complex interdependence*. *European Journal of International Relations*, 25(4), 957–978.
- OECD. (2020). *What does Israel export to United Arab Emirates?* The Observatory of Economic Complexity. Retrieved June 2022, from https://oec.world/en/visualize/tree_map/hs92/export/isr/are/show/2020/
- Petersburg, O. (2020). *Israeli CEOs eager to do business in the Emirates, survey shows*. Retrieved June 2022, from Israel Hayom: <https://www.israelhayom.com/2020/10/21/israeli-ceos-eager-to-do-business-in-the-emirates-survey-shows>.
- Rabinovitch, A. (2020). *Israeli pipeline company signs deal to bring UAE oil to Europe*. Retrieved Jun 2022, from Reuters: <https://www.reuters.com/article/emirates-israel-pipeline-int-idUSKBN275152>
- Reuters. (2022). *Israel expects \$220 million in non-defence trade with Bahrain in 2021*. Retrieved July 2022, from Reuters: <https://www.reuters.com/article/us-israel-bahrain-idUSKBN28C1WB>
- Ricky, B. D. (2022). *Israel-UAE ink 'groundbreaking' free trade deal, in 1st with Arab state*. Retrieved June 2022, from The Times of Israel: <https://www.timesofisrael.com/israel-uae-ink-groundbreaking-free-trade-deal-in-1st-with-arab-state/>.
- Sachar, H. (2007). *A history of Israel: from the rise of Zionism to our time*. New York: Alfred A. Knopf.
- Schatz, D. (2020). *The Abraham Accords: Politico-Economic Drivers and Opportunities*. Retrieved June 2022, from trendsresearch: <https://trendsresearch.org/research/the-abraham-accords-politico-economic-drivers-and-opportunities/>
- Schwartz, F. (2020). *Israel, UAE to Allow Citizens Visa-Free Travel*. Retrieved June 2022, from Wall Street Journal: <https://www.wsj.com/articles/israel-u-a-e-to-allow-citizens-visa-free-travel-11603207483>.
- Shaw-Smith, P. (2022). *UAE, Israel in cooperation to advance maritime transport sector*. Retrieved July 2022, from Sea Trade: <https://www.seatrade-maritime.com/regulation/uae-israel-cooperation-advance-maritime-transport-sector>
- Siegal, T. (2020). *Economy Minister, Bahraini Counterpart agree to Promote Small Businesses*.

- Retrieved July 2022, from The Jerusalem post: Israel and Bahrain have agreed on a framework for economic cooperation to be submitted for government approval.
- Soliman, M. (2021). *How tech is cementing the UAE-Israel alliance*. Retrieved July 2022, from Middle East Policy: <https://www.mei.edu/publications/how-tech-cementing-uae-israel-alliance>
- Solomon, S. (2018). *Israel gets top marks for innovation, entrepreneurship in WEF report*. Retrieved June 2022, from Times of Israel: <https://www.timesofisrael.com/israel-gets-top-marks-for-entrepreneurship-innovation-in-wef-report>.
- Stub, Z. (2021). *Israel, Bahrain to sign economic cooperation agreement*. Retrieved July/ 2022, from jpost: <https://www.jpost.com/middle-east/israel-bahrain-to-sign-economic-cooperation-agreement-675033>
- Suri, N. (octobe). An India-Europe Trade Corridor? The geoeconomics dimension of an emerging West Asia Quad. *observer research foundation (ORF)*. Retrieved 2021 November.
- Talji, I. N. (2020). Israeli-Emirati normalization and their strategic cooperation in the fields of maritime navigation and aviation. Retrieved from: Al Jazeera: <https://studies.aljazeera.net/en/node/4856#a5> (In Arabic).
- Tanchum, M. (2021 a). India's Arab-Mediterranean Corridor:A Paradigm Shift in Strategic Connectivity to Europe. *Institute of South Asian Studies (ISAS)*, 55 p.
- Tanchum, M. (2021 b). Greece's Rise as a Trans-Mediterranean Power: Greece's Eastern Mediterranean strategic shift to Europe-to-Africa and Europe-to-Middle East connectivity. *ELIAMEP publications*, 15 p.
- Telci, İ. N., & Horoz, T. Ö. (2018). Military Bases in the Foreign Policy of the United Arab Emirates. *Insight Turkey*, 20 (2), 143-165.
- The Diplomat. (2021). *Iran's Weakness? Its Ports*. Retrieved Aug 2023, from The Diplomat: <https://thediplomat.com/2010/07/irans-weakness-its-ports/>
- The Maritime Executive. (2018). *Djibouti Terminates DP World's Concession at Doraleh*. Retrieved July 2022, from The Maritime Executive: <https://www.maritime-executive.com/article/djibouti-terminates-dp-world-s-concession-at-doraleh>
- Tony Blair Institute. (2008). *Assessing Israel's Trade With Its Arab Neighbours*. London: Tony Blair Institute for Global Change. Retrieved June 2022, from <https://institute.global/advisory/assessing-israels-trade-its-arab-neighbours>.
- Topcu, G. (2020). *UAE building military camps on Yemen's Socotra island'*. Retrieved July 2022, from Anadolu Agency: <https://www.aa.com.tr/en/middle-east/uae-building-military-camps-on-yemens-socotra-island/1966056>
- Tress, L. (2021). *Israel slips to sixth place in annual Bloomberg Innovation Index*. Retrieved June 2022, from Times of Israel: <https://www.timesofisrael.com/israel-slips-to-sixth-place-in-annual-bloomberg-innovation-index>.
- Zaken, D. (March). UAE \$10b Israel fund will stress ports and railways. *Globes*. Retrieved November 2021, from <https://en.globes.co.il/en/article-uae-10b-israel-fund-will-stress-ports-and-railways->
- Zawya (2021). *UAE discusses co-cooperation frameworks with Israel's National Water Company "Mekorot"*. Retrieved Aug 2022, from Zawya: <https://www.zawya.com/en/business>.

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی